

Primljeno / Recived: 14.10.2020.

UDK 528.9:911.3

Prihvaćeno / Accepted: 23.11.2020.

Originalni naučni rad / Original scientific paper

GEOSTRATEŠKI POLOŽAJ BANOVINE BOSNE KRAJEM 12. STOLJEĆA

GEOSTRATEGIC POSITION OF BOSNIAN BANOVINA AT THE END OF THE 12TH CENTURY

Mithad Kozličić

SAŽETAK

U radu se znanstvenim istraživanjem obuhvatilo najvažnije do danas očuvane geografske karte iz kojih je vidljivo primjetno kašnjenje kartografiranja bosansko-hercegovačkih područja. Ništa nije bolje ni s drugim zemljama u bližoj i daljnjoj unutrašnjosti. Iz predloženih i analiziranih kartografskih radova uočljivo je da je samo na karti kardinala Nikolausa von Kuesa nazivom istaknuta Kraljevina Bosna, ali ne i cjelina onoga što današnje historiografske spoznaje podrazumijevaju pod tom Kraljevinom. Suštinski, sve druge predložavaju samo Banovinu Bosnu, onu velikoga bana Kulina.

Nije teško uočiti da je na karti kojoj je autor Francesco Rosselli već pod kraj 16. stoljeća dojmljiv broj kartografirane raznolike geografske građe, uključujući tekstualne oznake granica "njegove" Bosne. Na karti iz 1513. Martina Waldseemüllera prvi put se već u naslovu, čak na prvome mjestu, ističe ime Bosne. U cjelini promatrano, doista se bosanskohercegovačko područje, čak i u tako rano vrijeme pokazalo geostrateški iznimno značajno, kao razdjelnica Zapada, kojem je pripadalo oduvijek, i Istoka, koji je počinjao već od desne obale Drine. Naravno, u temelju je 1054. i tadašnji crkveni raskol, a Bosna je bila i ostala uz rimsku crkvu i pape. Stoga je veliko Kraljevstvo Mađarske imalo zadnji geostrateški obrambeni bastion, u oblasti interesnih sfera, u srednjovjekovnoj Bosni protiv Bizantskoga Carstva i njemu manje-više podložnih država.

Na kraju može se zaključiti da je Bosna velikoga bana Kulina stvarno bila vrlo prostrana, vojnom snagom respektabilna i ekonomski prilično napredna. Ona će biti podloga za buduće bosanske vladare, osobito Tvrtka I.

ABSTRACT

This research includes the most important geographical maps preserved to date, which show a noticeable delay in mapping the area of Bosnia and Herzegovina. It is not different situation even with the other countries in the near and far interior. From the presented and analyzed cartographic works, it is noticeable that Bosnia is represented only on the map of Cardinal Nikolaus von Kues. On this map Bosnia is highlighted as the Kingdom of Bosnia, with the note that what historiographical knowledge implies by that Kingdom is not fully shown. Essentially, all other maps represent only the Banovina of Bosnia of the great Ban Kulin. It is not difficult to see that Francesco Rosselli's map from the end of the 16th century had an impressive number of mapped diverse geographical materials, including textual markings of the borders of "his" Bosnia. On Martin Waldseemüller's map from 1513, the name of Bosnia stands out in the title for the first time. Taken as a whole, the area of Bosnia and Herzegovina, even at such an early time, proved to be geostrategically extremely important, as a dividing line between the West, to which it has always belonged, and the East, which began on the right bank of the river Drina. The basis of this statement is the year 1054 and the schism within the church. Bosnia was and remains with the Roman church and the pope. Therefore, the great Kingdom of Hungary had the last geostrategic defensive bastion in medieval Bosnia against the Byzantine Empire and their subject states.

In the end, it can be concluded that Bosnia of the great Ban Kulin was really very spacious, respectable in terms of military strength and economically quite advanced. It will be the basis for future Bosnian rulers, especially Tvrtko the 1st.

Ključne riječi: *Bosna, banovina, geostrateški položaj na jugoistoku Europe, stare geografske karte*

Keywords: *Bosnia, Banovina, Geostrategial location on the southeast of Europe, Old geographic maps*

1 UVOD

Banovina Bosna u doba velikoga bana Kulina nakon posthumno tiskane vrijedne znanstvene monografije Saliha Jalimama "Kulin, veliki ban Bosne" u Zenici 2019., historiografski je poznata u najvećoj mogućoj mjeri s obzirom na postignute rezultate u historiografiji o Bosni 12./13. stoljeća. Osim toga, Jalimam (2019) je kritički analizirao svu prije objavljenu znanstvenu literaturu, uzeo u obzir sve dostupne povijesne izvore, pa je to u biti trenutno najkvalitetnija historiografska slika o velikom banu Bosne Kulinu, banovini kojoj je bio vladar, prostranstvu, ekonomiji, vezama i sukobima s Ugarskim Kraljevstvom i Bizantskim Carstvom, ali i nizu drugih historiografskih elemenata koji vrlo vjerno, s obzirom na oskudnost povijesnih izvora prvoga reda ali i nedovoljnu arheološku istraženost, oslikavaju to vrijeme¹.

Kada je riječ o prostranstvu, a ono je jedan od važnijih čimbenika koji direktno utječe na vojnu i političku snagu neke države u geostrateškom smislu, očividno je da teritorij pod Kulinovim suverenitetom načelno na sjeveru bio omeđen vodotokom Save, na istoku vodotokom Drine, na zapadu mjestimično se protezao do srednjeg toka Une, a na jugu situacija nije najjasnija, vjerojatno do linije izvorišta Neretve pa prema Drini (južno od toga bila je Humska zemlja, a još južnije Dalmacija). Jezgro te države, prema Imamoviću (1997) je sarajevsko-visočko-zenička kotlina, odakle se lagano širila²; najviše na sjeveroistok, sjever i sjeverozapad. Dakle, već u to doba prostranstvo Bosne je gotovo identično (vjerojatno najviše na nivou utjecaja) s jezgrom kasnijega Kraljevstva Bosne³. Sjeverno i zapadno od takve Banovine Bosne bilo je Ugarsko Kraljevstvo, a istočno i djelomično južno Bizantsko Carstvo na zalazu svoje nekadašnje moći s njegovim vazalnim teritorijima (kraljevstvima, županijama i sličnim onodobnim tvorevinama). I Kulinova Bosna je bila u promjenjivom državno-pravnom položaju prema Bizantu ali i Ugarskoj, no ipak Kulin vremenom uspijeva postići gotovo potpunu samostalnost⁴. Ključ te činjenice je geostrateški položaj njegove banovine koja je bila najzapadniji dio tadašnjega kršćanskog Zapada.

Prednje uvodne konstatacije snažno podupire najraniji kartografski materijal kao historijski izvori prvoga reda. Pritom treba imati na umu, sudeći prema onome što se do danas očuvalo po muzejima, arhivima i privatnim kartografskim zbirkama, da se dalje zaleđe istočne obale Jadrana još od antike slabo poznavalo. O tome prostoru već tijekom antike geografske informacije vrlo su oskudne; potpuno je drukčije s istočnom obalom Jadrana kao koridorom koji je milenijima povezivao Europu s Azijom i Afrikom te tamošnjim tržištima (kolanje roba brodovljem u oba

¹ Jalimam (2019).

² Imamović (1997), 23.

³ Jalimam (2019), 31-38.

⁴ Prema raspoloživim historijskim izvorima, posebno Aktu abjuracije od 8. 4. 1203. (Bilinsko Polje kod Zenice), Kulin je, premda u stanovitom vazalnom odnosu prema ugarskom kralju Emeriku, stvarno samostalni vladar tadašnje Bosne - isprava kod Jalimam (1997), 25.

smjera); ona se postupno uspjela izvanredno kvalitetno upoznati.⁵ Tek rimska okupacija ne samo obale već i zaobalja, uz izgradnju rimskih cesta, donosi prve geografske podatke o zaobalju; oni su temelj "Geografije" iz polovice 2. stoljeća nove ere Klaudija Ptolemeja.⁶ Polovicom 4. stoljeća nastaje "Tabula Peutingeriana", vrlo specifični kartografski prikaz *rimске ekumene*,⁷ koja u temelju nije imala matematičku osnovu kao Ptolemejeva "Geografija" već *ad hoc* prikaz putne mreže kopnom i morem.⁸ Već ona će biti stanovito "zastranjenje" u odnosu na dotadašnji znanstveno utemeljen put razvitka kartografije.⁹ Ptolemej i dalje, sve do sredine 16. stoljeća, ostaje kartografski kanon obrazovanog svijeta, a "Tabula Peutingeriana" stanoviti početak serije rano, zrelo i kasno srednjovjekovnih "uprošćenih" kartografskih pogleda na svijet: serije *Mappae mundi*.

Slika 1. Isječak s Ebsterske karte (Izvor: David Rumsey Map Collection, David Rumsey Map Center, Stanford Libraries, www.davidrumsey.com)

Tipični primjerci takvih karata, bez stvarne vrijednosti u poznavanju geografije obale i njezina kopnenoga zaleđa, samostanske su karte, kojima je bila tek elementarna svrha, nakon kraja križarskih ratova, hodočasnici iz srednje Europe "pokazati" put do Jerusalima radi poklonstva na Kristovom grobu. Kako su svi kopnjeni putovi, uz obale velikih rijeka, vodili do Venecije (na Ebsterskoj mapi *Venizia*), nju se neizostavno predočavalo, a u nastavku se dalo Jadran, pored čije

⁵ Kozličić (1990.a).

⁶ Kozličić (1990b).

⁷ *Ekumena* (grčki) - poznati nastanjeni svijet.

⁸ Kozličić (1990a), 315-321; Kozličić (1990c), 781-792; Škrivanić (1975), 46-53.

⁹ Temelj joj je bio vrlo "prizeman" prikaz geografskih podataka iz rimske itinerarske literature, uz specificiranje većih naselja i njihove udaljenosti na mreži magistralnih rimskih putova. Detaljno Kozličić (1990a), 315-321.

će istočne obale hodočasnici na teretnim brodovima¹⁰ ploviti prema Jonskom moru a zatim i istočnom Sredozemlju, preciznije Smirni ili Aleksandriji, pa onda na devama putovati do Jeruzalema. Te karte uvijek su okrugle (ili "okruglaste"), obično na jelenskoj koži, a njihovi tipični predstavnici su primjerice Ebstorfska iz oko 1235. (Slika 1)¹¹ i Herefordska karta iz oko 1300. godine.¹² Dakako da te karte¹³ ne donose nikakve geografske podatke o bližem ili daljem zaleđu istočne obale Jadrana, pa onda ni području Kulinove Banovine Bosne.

Slika 2. Isječak s Idrisijeve "Carta Rogeriana" usmjeren na uži prostor Jadrana i njegovih obalnih zaleđa (Izvor: Library of Congress, Geography and Map Division, <http://hdl.loc.gov/loc.gmd/g3200.ct001903>)

Još prije u odnosu na tu samostansku kartografiju pojavilo se djelo znamenitog arapskog geografa i kartografa, urezano na srebrnoj ploči, s arapskim i latinskim komentarima, urađeno po narudžbi normanskoga kralja Rogera II. (1130. – 1154.) u Palermu¹⁴, kojemu je puno ime Abū ‘Abdullāh Muḥammad al-Šarīf al-Idrīsī (1100. – 1166.) (Hrvatska enciklopedija, n. d. a), kao jedinstven

¹⁰ U to doba, ali i stoljećima kasnije, klasični putnički prijevoz brodom morem je nepoznat. Zato se hodočasnici krcaju na prvi trgovački brod koji s teretom plovi u neku luku istočnoga Sredozemlja, tj. onamo odakle im je najlakše nastaviti put kopnom prema Jeruzalemu.

¹¹ Ebstorfska karta: veličina 3,56 m x 3,58 m; original stradao 1943. u II. svjetskom ratu u savezničkom bombardiranju Njemačke (precrt originala danas čuvaju u samostanu Ebstorf, Njemačka); Edson (1997), 138–139; Hahn-Woernle (1993).

¹² Herefordovska karta: 1,59 m x 1,34 m; original u Hereford Cathedral u Velikoj Britaniji (Engleska); Harvey (1996); <https://www.herefordcathedral.org/mappa-mundi>.

¹³ Samostanske, poznate i kao O-T karte, imaju na vrhu minijaturu glavu muške osobe (lice), po sredini, gdje bi bili istoj i zapad, "vire" šake, a skroz na dnu su stopala. U nazivu O-T karte, O je u značenje te muške glave, a T su raširene ruke a ispod njih, skroz prema dnu noge, dakle stilizirani križ. Time se željelo pokazati da je to "Kristova karta". Sva takva kartografska nastojanja, nakon brojnih istraživanja, ocjenjuju se "slijepom ulicom" u razvitku kartografije: pojavile su se, neko vrijeme trajale, pa nestale bez ikakva utjecaja na kasniju kartografiju.

¹⁴ Vidjeti <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=26936> (posjećeno 14.9.2020.).

kartografski spomenik (dimenzija 0,85 m × 1,93 m; Slika 2)¹⁵. Prema onodobnom povijesnom izvješću (Abdurahman Zeki) poznato je da je Idrisi obišao hrvatsko primorje tijekom 1153. (Senj, Knin, Biograd, Šibenik, Trogir, Split, Ston, Dubrovnik)¹⁶, pa je Idrisijska karta jedna od najstarijih očuvanih karata na kojima je dan prikaz Sredozemlja kakvim ga se vidjelo polovicom 12. stoljeća. Slijedeći Ptolemeja, Idrisi je prikazao cijeli, u njegovo doba, poznati svijet, *ekumenu*. Naravno da je kartografskom generalizacijom morao izostaviti brojna imena geografskih objekata manjega značenja, usmjerujući pozornost samo na najvažnije. To čini i u pratećim komentarima.¹⁷

Na toj karti, koja slijedi Ptolemejsko geografsko-kartografsko naučavanje s Idrisijskim bitnim unapređenjima, i u pratećim komentarima nema spomena nikakva naselja u daljoj unutrašnjosti na području današnje BiH, pa ni Kulinove Banovine Bosne, a slično je s drugim zemljama. G. A. Škrivanić u toponimima *Nigau* prepoznaje naziv za Klis poviše Splita (*Asbalatu*) te Kitara za Sinj, što bi značilo da se poznavalo put u unutrašnjost Dalmacije (*Dalmasiah*) nakon koje je područje današnje BiH¹⁸. Naravno, ističe *bilah ġarusaia* za Hrvatsku u zaleđu Senja (*šena*), obuhvaćajući obalni potez otprilike od Labina (*albuna*) do Nina (*nuna*), što približno jest jezgro nekadašnjeg Kraljevstva Hrvatske koje nakon 1102. gubi samostalnost potpadajući pod ugarske kraljeve, a time i Ugarsku (*bilah ankaria*). Iza takve Hrvatske je dugo gorje Dinarida (Velebit, Dinara itd.), a iako se dosta toga može prepoznati u daljem zaleđu, o čemu detaljno piše G. A. Škrivanić¹⁹, nema ni jedno naselje koje se moglo identificirati kao bosansko. Pa i to poznavanje Hrvatske vezano je za činjenicu da je kraljevski status imala stoljeće prije nastanka Idrisijske karte, a uz to i jezgro joj je bilo na obali, koja je milenijima bila geografski poznatija od unutrašnjost. Drugim riječima, Idrisi svjedoči o stanju za njega starom vjerojatno barem stoljeće, kada se tek počela nazirati buduća Banovina Bosna kojoj će pravo značenje dati veliki ban Kulin, ali gotovo pola stoljeća nakon Idrisijske karte.²⁰

*

Gotovo paralelno uz gornje pojavljuju se srednjovjekovne pomorske karte (*portulani*) o jadranskom akvatoriju već početkom 14. stoljeća.²¹ Primjerice, poput Petrusa Vescontea iz 1318. godine. Ovdje donesena njegova karta je iz nedovršena atlasa očuvanoga u Beču od čak 11 tabli

¹⁵ Mjesto pohrane: Library of Congress, Washington, USA: Weltkarte des Idrisi vom Jahr 1154 n. Ch. ili Charta Rogeriana. Dostupno na mrežnoj stranici <http://hdl.loc.gov/loc.gmd/g3200.ct001903> (posjećeno 10. 9. 2020.; slobodan internetski pristup). Stvarno je to priređenje Konrada Millera iz 1928. godine koje je separatno tiskano s obzirom na veličinu (u biti to su četiri sekcije 50 cm x 93 cm koje su se spajale u cjelinu); uz to je prodoran i komentar od 36 stranica. Izvornik je na arapskom pa ga je Miller preveo i dao na latinici, čime je taj kartografski spomenik postao bitno dostupniji široj znanstvenoj javnosti.

¹⁶ Kozličić (1995), 19-22; Kozličić (2018), 188-189; Škrivanić (1979), 9-23.

¹⁷ Kozličić (1995), 20-22;

¹⁸ Kozličić (1995), 20-22;

¹⁹ Škrivanić (1979), 9-23

²⁰ Idrisijski kartografski dosezi, ali i podatci drugih arapskih kartografa, na žalost zbog europskoga nepoznavanja arapskoga alfabeta te arapskoga jezika, neće imati utjecaj na daljnji razvitak europske a kroz to i svjetske kartografije. Recimo, Idrisi je polovicom 12. stoljeća bio gotovo na razini Konrada Kramera (Merkatora) iz druge polovice 16. stoljeća. Da je cjelina Idrisijska djela priređena latinskih slovima i na latinskom jeziku povijest kartografije kakvu poznajemo bila bi potpuno drukčija.

²¹ O počecima srednjovjekovne kartografije akvatorija Jadrana pogledati Kozličić (2018); također Kozličić (1995), 19-45. Temeljna je činjenica da se milenijima najčešće prometovalo uz obale mora, što su tada bile svojevrstne "brodske ceste" - Kozličić (2000a i 2000b); Kozličić i Bratanić (2006).

(19 cm × 9,9 cm) te se nalazi na jedanaestoj tabli.²² Dakako, karta je izrađena na pergamentu (Slika 3).

Nije teško uočiti da isključivo prikazuje suvremene podatke, ali samo za obalu; bliža ili dalja unutrašnjost potpuno su izostale, jer je pomorcima takva karta služila za plovidbu, pa im unutrašnjost nije bila zanimljiva. Ipak za tu unutrašnjost daje opće geopolitičke nazive: *ITALIA*, *VENETIA*, Dalmatia; pritom tada Italija kao država uopće ne postoji već se taj naziv treba promatrati kao etnonim (područje gdje žive Talijani). Suprotno je s Mletačkom Republikom (*VENETIA*), koja jest država, a Dalmacija (*Dalmatia*) je tek pokrajinski naziv u to doba već djelomično pod mletačkom vlašću, ali i naziv obale uz koju su svi, pa i mletački brodovi, najčešće plovili prema Otrantu i dalje sredozemnim lukama, i obratno. U tom smislu ništa detaljnije od unutrašnjosti pa i onodobne Bosne. Slično je s kasnijim portulanskim kartama drugih autora.²³

Slika 3. Isječak Vesconteovog "Portulan Jadrana" iz 1318. godine (Izvor: Österreichische Nationalbibliothek, Wien)

²² Biblioteca Museo Correr, Venezia, No 28, Tabla 4; Österreichische Nationalbibliothek, Wien, Handschriftensammlung, Cod. 594, Tabla 11 (dobiveno na CD-u za znanstvenu objavu). Vidjeti Kozličić (2018), 190-197; Tomović (1979), 37-42.

²³ Detaljnije Kozličić (2018), 181-202; Nordenskiöld (1889); Tomović (1979), 35-64.

2 TEMELJNI KARTOGRAFSKI RADOVI SREDNJEGA I POČETKA NOVOGA VIJEKA NA KOJIMA SE POSTUPNO PREDOČAVA BOSNA

Kao na Sredozemlju i okolnim morima, tako kod Jadrana, čijim su morskim vodama stalno plovili trgovački brodovi (od NW prema SE i obratno), pregršt je podataka koji su u odnosu na neko takvo djelo također stari barem pola stoljeća. To kašnjenje s aktualnim geografskim podacima kod kopnenog zaleđa, za nešto kasnije karte, slično Idrisiju, još je drastičnije, pa je nerijetko i duže od cijeloga stoljeća.

Najčešće su na pomorskim, ali i kartama zaobalja, u biti kombinacije starih ili vrlo starih geografskih podataka s mjestimično svježim geografskim informacijama. Osim toga dio zabluda ili pogrešno shvaćenih geografskih informacija nije se uspijevalo provjeriti na terenu, već su noviji kartografski radovi tek u najvećem dijelu slijedili starije, jer nije postojala svijest o sustavnom geografskom istraživanju čiji bi rezultat bile provjerene i prilično točne informacije. To će potrajati čak do početka 19. stoljeća²⁴.

Stvarno su stoljećima karte bile tek zbroj informacija iz raznolikih izvora po kvaliteti i vremenu nastanka. Također, nije postojao kritički osjećaj prema ranijim kartografskim djelima, pa imamo, sa suvremenog stajališta, pregršte plagiranja u doslovnom smislu riječi.

Međutim, unatoč svemu tome, od polovice 15. stoljeća, što znači u odnosu na doba vladavine velikoga bana Kulina (1180. - 1204.), oko dva i pol stoljeća kasnije, javljaju se prvi kartografski radovi i o dubokom zaobalju. Velikim dijelom to je geografska vizija na karti najdalje pola stoljeća nakon Kulina, ali ne i Bosna kojoj je bio vladar s kraljevskom krunom Tvrtko I. Kotromanić (kralj od 1377. do 1391.)²⁵, jer je njegova Kraljevina Bosna u odnosu na Kulinovu Banovinu Bosnu bila nemjerljivo prostranija, protežući se do istočnojadranskih gradova, od kojih je znatan dio imao pod svojom vlašću²⁶.

Sve prednje, pa u vezi s tim i naprijed istaknute karte, vezano je uz smjenu ranijeg odavno romaniziranog stanovništva, od 7. stoljeća postupnim naseljavanjem potpuno novih etničkih skupina slavenskoga jezičnog izričaja. Njihovo stabiliziranje, a naseljavanje je proces dug stoljećima, zatim kristijanizacija, pa unutar nje lagano izdvajanje tankoga obrazovanog sloja sposobnoga prihvatiti ranije (starovjekovne) rezultate geografsko-kartografskih naučavanja, još je duži proces. Sve je to obuhvatilo cijelu Europu, pa i područja BiH. Zato se stvarne učinke nije moglo brzo očekivati. U produžetku se detaljnije kritičko-analitički priopćava o najzanimljivijim najstarijim kartama Bosne, u čijem se sadržaju naziru i konture Kulinove Banovine Bosne.

²⁴ Kozličić (2006).

²⁵ Ćorović (1925); Lovrenović (2012), 329-368.

²⁶ Cjelovito u Ćorović (1940); Klaić (2019).

2.1 Fra Maurova karta

Fra Mauro, mletački kartograf iz Murana pored Venecije, najvjerojatnije je prvi na svojoj "Il Mappamondo" ("Karta svijeta"), od dosada poznatih kartografa, notirao na svojoj karti naziv Bosna (*bossina*)²⁷. Koloriranu varijantu završenu 1459. objavila je Tulia Gasparini Leporace 1954. (koloriranje je u to doba vršeno naknadno na pergamentu vodenim bojama, pa je ta inačica karte bitno manje čitljiva)²⁸. Nju koristi Škrivanić (1979b)²⁹. Crno-bijela inačica, očuvana u Portugalu ali kasnije dospjela u British Museum početkom 19. stoljeća, prvi put je objavljena 1806. (Slika 4)³⁰.

Fra Maurova karta, ali i njezine inačice, izrađena je na pergamentu u maniri tadašnjih karata svijeta okrugloga je oblika dimenzija 1,96 m x 1,93 m. U biti to je planisfera na kojoj je prikazan do njezina nastanka poznati svijet³¹. U temelju je to portulanska karta, što znači da su fra Mauru glavni izvor, ali i metodološki pristup, bile postojeće pomorske (portulanske) karte, što nije čudno jer je s Murana, dakle Mlečanin, a Mletačka Republika je u to doba bila jedna od vodećih u pomorskoj kartografiji³². Međutim, fra Mauro čini na svojoj karti bitni napredak: ne zanima ga samo more s otočjem, što je u žiži interesa pomoraca, već podjednako bližem i dalje zaleđe. Ti su podatci u tadašnjoj Veneciji bili rijetki, pa poseže za svojim redovničkim (franjevačkim) vezama, a i sam neko vrijeme boravi na obali Istre pa i o dijelu nje izrađuje kartu³³. Tako repertoar građe dopunjuje, pa podaruje bitno napredniju kartu od svih ranijih. Uz to otvoreno se protivi slijeđenju naučavanja Klaudija Ptolemeja jer mu "ne vjeruje".³⁴ U biti to je stanoviti "sudar" dviju koncepcija: naivno-hodološke utemeljene na ne previše brojnim i nipošto dovoljno pouzdanim podacima kakva je sva dotadašnja portulanska kartografija³⁵ i znanstvenoga pristupa ptolemejskoga tipa koji traži astronomski potvrđene najvažnije podatke, a ostali se iz hodološke prakse, uz korekcije, na njih dograđuju³⁶.

²⁷ Gašparović (1970), 25, kao prvoga kartografa i geografa koji notira Bosnu ističe Nicolausa Donnatusa (Germanusa) koji je doista priredio izdanje Ptolemejeva djela pod naslovom: *Clavdii Ptolomei viri Alexandrini Cosmographie octavvs et vltimvs liber explicit opvs Donni Nicolai Germani secvndvm Ptolomevm finit. Anno M CCCC LXXXII. Avgvsti vero Kalendas. XVII. Imprssvm [sic] Vlme per ingeniosvm virvm Leonardvm Hol prefati oppidi civis*, Ulm, 1482. Primjerak ima Boston Public Library, Boston, USA. Jer da je on, što je vrlo vjerojatno, počeo raditi i na modernoj karti Njemačke, ali je nije uspio dovršiti do svoje smrti 1471; to je učinjenio Nicolaus de Cusa 1491., što znači u odnosu na fra Maura 32 godine kasnije.

²⁸ Gasparini Leporace (1954). Original se čuva u Biblioteca Marciana di Venezia, Venezia, Italija.

²⁹ Škrivanić (1979b), 25-32.

³⁰ Zurla (1806); reprint, 1818. Jednu kopiju ima i Biblioteca Nacional, Lisabon, Portugal. U to vrijeme, još dok nije bilo tiska, uobičajeno je bilo učiniti više kopija iste karte, pa fra Maurova karta nije nikakav izuzetak. Vidjeti Nordenskiöld, (1889), 62-63. Tu crno-bijelu inačicu na svojem svjetski poznatom portalu starih karata ima David Rumsey (*David Rumsey Historical Map Collection*), a kako je taj portal slobodan za korištenje u znanstvene svrhe bez posebnog odobrenja, ovdje se nju koristilo, jer je puno preglednija.

³¹ Škrivanić (1979b), 28.

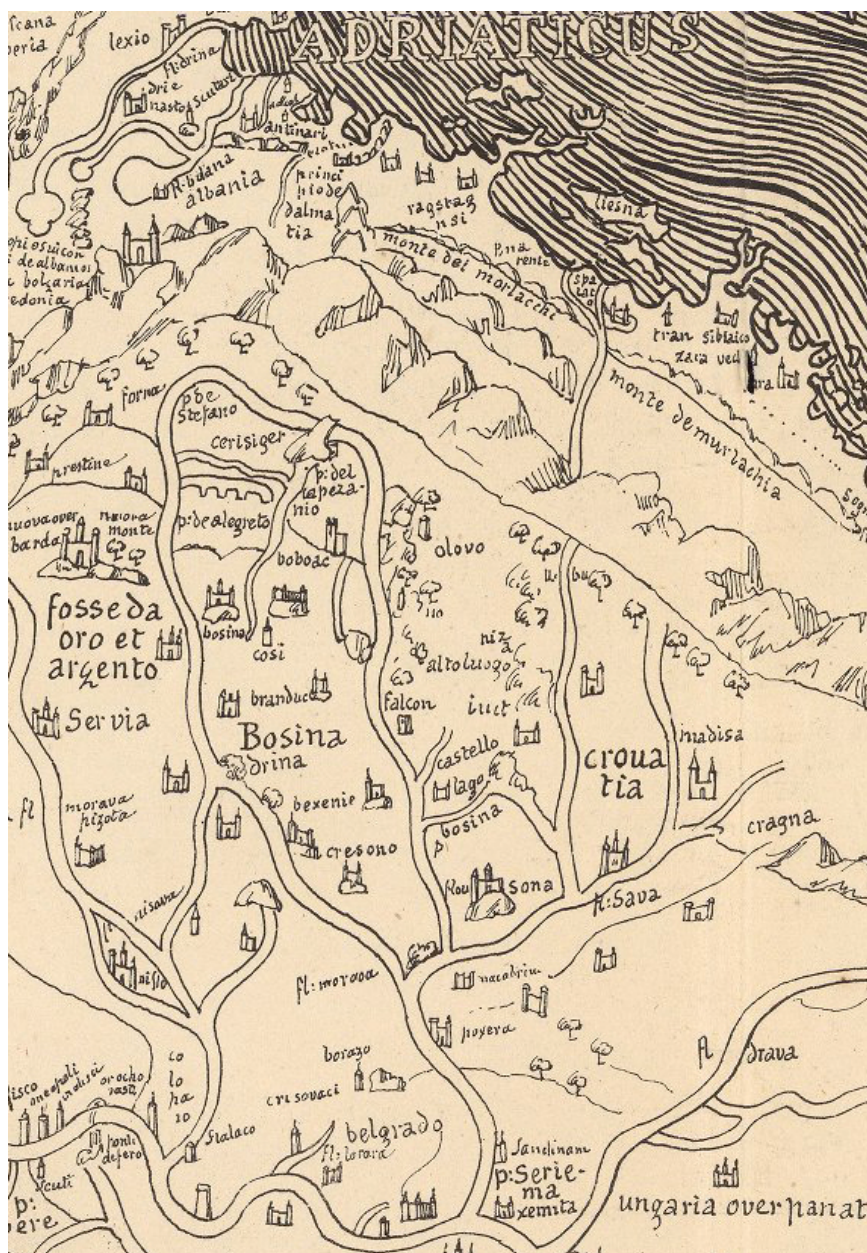
³² Kod ove i drugih karata radi uštede prostora ne analiziraju se kartografski elementi: usmjerenost na strane svijeta (kod fra Maura je očividno da mu je sjever dolje, a kod ostalih karata, u Ptolemejskoj tradiciji, gore), kartografska mreža (elementarno prisutna kod Cuse i Waldsemüllera; kod ostalih je uopće nema), kartografski simboli itd.

³³ Slukan Altić (2003), 94 i 295.

³⁴ Škrivanić (1979b), 27.

³⁵ Portulanska kartografija se temelji na višekratnom smjeranju kompasom kurs - protukurs do nekoga objekta. Međutim, u tim smjeranjima, to znamo danas, prisutne su prilične pogreške, od nesavršenosti tadašnjih magnetskih kompasa, do utjecaja Zemljina promjenjivog magnetizma na njih, čega tadašnji pomorci uopće nisu bili svjesni. Koliko je taj utjecaj veliki podrobnije Kozličić i Uglešić (2017), 5-49.

³⁶ Kozličić (1990.b).

Služeći se studijskim identifikacijama toponimije, oronimije i hidronimije s područja uže BiH koju je učinio Škrivanić (1979b)³⁷, kao najkvalitetnijim dosad, mogu se istaći najvažnije:

³⁷ Škrivanić (1979b), 29-30 i 32.

monte del morlacchi + *monte de murlachia* = planinski vijenac Dinarida u zaleđu Dalmacije i Hrvatskog primorja (od Dubrovnika do sjeverozapada Velebita), koji bliže obalno zaleđe odvaja od dalje unutrašnjosti;

(flumen)drina = Drina, rijeka;

altoluogo = Visoko, naselje;

bexenia = nepoznato naselje, prema fra Maurovoj karti vjerojatno kod Fojnice;

boboac = Bobovac, naselje;

Bosina = Bosna, država; omeđena je Drinom (drina), ali ne staje na desnoj obali rijeke Bosne (bosna) već, sudeći po istaknutim gradovima, produžava na zapad do imenom neobilježene rijeke, možda Vrbasa, a nakon još jedne također imenom neobilježene rijeke (možda Una), dalje je Hrvatska (*crouatia*);

bosina = nepoznato naselje vjerojatno kod Fojnice; možda je to ipak stariji dubrovački naziv Visokog kako bilježi M. Vego;³⁸

branduch = Vranduk, naselje;

castello lago = Jezero, naselje uz Plivu;

corisiger = možda Gacko ili Nevesinje (?);

cosi = moguće Kozao, naselje kod Fojnice;³⁹

cresono = Kreševo, naselje;

crouatia = Hrvatska, država;

falcon = Sokograd, naselje uz Plivu;⁴⁰

fl(umen) bosina = Bosna, rijeka;

fl(umen) saua = Sava, rijeka;

iaice = Jajce, naselje;

olovo = Olovo, naselje;

p(onte) narenta = očigledno u prijevodu most na Neretvi, a možda i *p(orto di) narenta* što bi onda mogla Drijeva, trgovište u blizini ušća Neretve.⁴¹ Ipak čini se da bi se to možda moglo odnositi na Mostar kojega rani izvori, nešto raniji od fra Maurove karte, također spominju kao "Most na Neretvi" s dva utvrđenja po jedno na svakoj obali Neretve.⁴² Toponim svakako svjedoči o najfrekventnijem trgovačkom pravcu kojim se unutrašnjost Bosne povezivala s jadranskim i dalje sredozemnim tržištima;

p(onte) de alegreto = naselje nepoznata imena;

³⁸ Vego (1957), 19 i 126.

³⁹ Tako i Vego (1957), 62.

⁴⁰ Analogno Vego (1957), 106.

⁴¹ Tošić (1987). Posebno vidjeti Vego (1957), 35 i 114-115.

⁴² Vego (1957), 78.

p(rouincia) de Stephano = moguće oblast pod vlašću Stjepana Vukčića Kosače;

p(rouincia) del capetanio = moguće oblast pod vlašću vojvode Hrvoja Vukčić Hrvatinčića;

Prouincia de dalmatia = Dalmacija, oblast;

Rosona = nepoznato naselje u relativnoj blizini ušća Bosne u Savu;

Servia = Srbija, država;

spalato = Split, naselje; zanimljiv je utoliko što slično Idrisiju ukazuje na put kroz planinski *prijevoj* = Kliški prolaz između Mosora i Biokova - koji vodi u dalju unutrašnjost, izgleda prvenstveno na kninsko šire područje, a odatle dolinom Une do Save (fl. Sava);

Ungaria = Mađarska, država.

Može se zaključiti da je fra Maurova karta, barem kada je riječ o srednjovjekovnoj Bosni, doduše slikovit, ali relativno dobar kartografski prikaz. Ubikacije dijela toponima nisu najsigurnije, ali to je dug onodobnim uskim geografsko-kartografskim spoznajama te brojnim specifičnostima fra Maurova kartografskoga naučavanja (hodološki pristup). Građa se dijelom odnosi i na Kulinovu Banovinu Bosnu, ali je očividno da pretežno stvarno nastoji predočiti Kraljevinu Bosnu. Kao trenutno najstariji poznati kartografski prikaz takve Bosne ima niz zabluda i pogrešnih shvaćanja, ali je, u odnosu na ranije karte, gdje Bosne uopće nije nikako bilo, izniman napredak.

2.2 Karta Nikolausa von Kuesa

Nemjerljivo slabija od fra Maurove je karta kojoj je autor kardinal Nikolaus von Kues (poznat i kao Nicolas de Cusa). Živio je u Njemačkoj 1401. - 1464. godine. Pred kraj života uspio je dovršiti Kartu Njemačke,⁴³ koja će biti podloga za brojne kasnije (Slika 5). Karta je dimenzija 0,39 m x 0,557 m. Prvo je bila prisutna u onodobnim krugovima na pergamentu. Naime, bakroreznu verziju je započeo taj kartograf kao prilog nekom od izdanja Ptolemejeve "Geografije", u smislu *Tabulae novae*, ali nije je dovršio pa je bakrena ploča 1471. dospjela u Einshätt, pa će se tamo dovršiti i otisnuti 1491. i time postati opće dostupna. Tu kartu, kao njemu najstariju poznatu, na kojoj se spominje Bosna, u kratkom tekstu spominje Gašparović (1970).⁴⁴ Kako je tom kardinalu u prvom planu bilo područje Njemačke, a da ga situira u širi geografski prostor, tek s elementarnim podacima notira ono što je izvan Njemačke. Tako čak dva puta bilježi Kraljevina Bosna: *REGNU(M) BOZNA* poviše Dubrovnika (*RAGVSA*) te još jednom nešto jugoistočnije *REGVM BOZNA*. Poviše Kraljevine Bosne je vodotok Save, *SAVS FLV(MEN)*;

⁴³ Puni naslov: Quod picta est parva Germania tota tabella et latus Italie gelidas quod prospicit Alpes, Sauromatumque truces populi, gentesque profundo vicine Adriatico, Pelopis regnumque vetusti, Pannonios et findit agros qua frigidus hister, atque Licaonios terrarum quicquid in axes vergit, et equoreas Rhodanus qua verberat undas, et multe punctis urbes villeque notate. Primjerke imaju Bibliothèque nationale de France (Paris) i Bayerische Staatsbibliothek (München). Ovdje se koristi sken iz Bayerische Staatsbibliothek (sign. Mapp. VIII,0 ng) dostupan javno preko interneta.

⁴⁴ Gašparović (1970), 23-24.

Drina nije obilježena imenom. Općenito, to je u biti "mješavina" antičke geografske građe i suvremenog nazivlja.

Slika 5. Isječak s "Quod picta est parva Germania tota tabella et latus Italie gelidas quod prospicit Alpes" kardinala Nikolausa von Kuesa usmjeren na Bosnu (Izvor: Bayerische Staatsbibliothek - München, sign. Mapp. VIII,0 ng)

2.3 Rossellijeva karta

Francesco Rosselli iz Firenze (1447. - 1527.) bio je osam godina (između 1476. i 1484.) u Mađarskoj na dvoru Matijaša Korvina (Matthias Corvinus). Tu je djelovao kao minijaturist, ali se bavio i kartografijom, što se može vidjeti iz brojnih karata koje je oblikovao. Boravak u relativnoj blizini ondašnje Bosne iskoristio je za prikupljanje geografskih informacija, ponajviše geostrateškoga značenja, pa bitno svojom kartom pridonio boljem poznavanju Bosne. Kasnije ih je ugravirao na bakru i tiskao u vlastitoj nakladi u Firenci. Već 1489. je znamenit, a vrhunac njegovih kartografskih aktivnosti bio je između 1506. i 1527. Relativno je malo njegovih minijatura i kartografskih radova očuvano, ali o obujmu njegova opusa svjedoči inventar tiska, koji je 1527. sačinio njegov sin Alessandro, u kojem je katalogiziran velik broj kartografskih djela njegova oca, sada izgubljenih. Oni uključuju kartu Mađarske i okolnih zemalja (*Ungheria*

dopia d'un foglio reale) koju je Rosselli morao kartografirati tijekom svog boravka u toj zemlji i nakon toga urezati i tiskati u Firenci.⁴⁵ Ona je ovdje predmet raščlambe (Slika 6).

Pod utjecajem Ptolemejevih naučavanja, koja svoju valorizaciju dobivaju početkom humanizma i renesanse, nastat će cijeli niz novih karata, pa i ova. Ona nije samo najstarija karta na kojoj je predloženo i današnje područje BiH, već je to općenito i jedna od najstarijih u originalu sačuvanih geografskih karata. U tom smislu za povijest BiH ima iznimno značenje. Na njoj je naziv države Bosna (*BOSSINA*) dva puta istaknut: zapadno uz rijeku Plivu (*plieua flu.*) pa prema Vrbasu (*berbas flu.*), te istočno, između rijeka Bosne (*bosna flu.*) i Drine (*Drina flu.*).⁴⁶ Još zapadnije je Sana, kao desna pritoka Une (*unna flu.*), ali s pogrešnim imenom za gornji tok - *cornia flu.*⁴⁷, ali dobrim imenom na njezinom izvorištu (*sana flu.*)⁴⁸. Prema posebnoj Rosellijevoj opasci na početku toka Sane "dovdje je Bosna" (*usq[ue] huc Bossina*), nije Pliva već Sana zapadna granična rijeka Rosellijeve Bosne. Istočna granica Rossellijeve Bosne bila bi na Drini (*Drina flu.*). Uz njezin donji tok, na desnoj obali, notirano je "od sada je Srbija" (*huc usque Zervia*), a na desnoj obali gornjeg toka "ovdje je kraj Srbije" (*hic terminatur Zervia*); oboje se odnosi na početak i kraj bosanske granice sa Srbijom. Sjeverno se Bosna pruža do Save (*Saua flu.*), a južno do otprilike planinskog vijenca Dinara - Bjelašnica - Maglić. Južnije od te planinske barijere je Dalmacija (*DALMATIA*) po sredini koje teče Neretva (*narenta flu.*).

Toponimija, oronimija i hidronimija s područja Bosne i njezine bliže okolice, služeći se onim što su postigli Amaglia (1967), Banfi (1954) i Nikolić (1979),⁴⁹ ali i vlastitim čitanjem, brojna je. U nastavku se daju temeljni geografski nazivi:

Babozatz = Bočac, naselje kod Jajca;
berbas flu(men) = Vrbas, rijeka;
Bighay = Bihać, naselje;
Bihach = Bihać, naselje;
Blagay = Blagaj, naselje kod Mostara, blizu izvora Bune;
bosnia flu(men) = Bosna, rijeka;
Bossina = Bosna, država;
buna flu(men) = Buna, rijeka;
cornia flu. = Sana, rijeka; pogrešno ime za tu rijeku;
 vjerojatno se imenski zamijenilo s nazivom Kupe, ali to
 prema karti nikako ne može jer je Kupa puno više zapadno;

⁴⁵ Ta karta je izgubljena, ali važni dokazi o njegovom radu na kartografiji Mađarske i okolnih zemalja još uvijek postoje na njegovoj karti Srednje Europe koja sadrži veliki broj novih geografskih obilježja o Mađarskoj, koja se ne pojavljuju na nešto kasnijim kartografskim radovima drugih kartografa - Banfi (1954), 24-25. Naslov originala: Francesco Rosselli, [*Karta Balkanskog poluotoka*], Firenze, 1476. - 1484. Original: Biblioteca Nazionale - Firenca, Fonds - Fond: Landau - Finaly; format 33 x 46,5 cm; tisak na papiru. Vidjeti Almagaia (1967), 27-34; Banfi (1954), karta između str. 24 i 25; Kozličić (2003), 13-16; Nikolić (1979), 84; Pandžić (1992), 21, 36.

⁴⁶ Poviše toga istočnog naziva Bosne pogrešno je naveden antički naziv rimske provincije Gornja Mezija (*MISIA SVPERIOR*) koja nije bila preko lijeve obale Drine, već joj je Drina bila najzapadnija granica, a dalje od Drine je bio Ilirik. Ovdje bi to "bio" stanoviti antički naziv istočnih bosansko-hercegovačkih područja.

⁴⁷ Ovdje je Rosselli zamijenio ime Korane s imenom Sane.

⁴⁸ To ime Sane, koja ima neuobičajeno dugi tok, nalazi se poviše antičkog naziva Ilirik i Liburnija (*ILLIRIDIS ET LIBVRNIA*).

⁴⁹ Almagaia (1967), 27-34; Banfi (1954), 24-34; Kozličić (2003), 13-16; Nikolić (1979), 83-85.

Cupa = Bosanska Krupa, naselje;
cupres mo(n)s = Kupres, planinsko područje;
dahozaz = Bočac, naselje uz lijevu obalu Vrbasa;⁵⁰
Dalmatia = Dalmacija, oblast;
Drina flu(men) = Drina, rijeka;
glubuschi = Ljubuški, naselje;
greben = Greben (Krupa na Vrbasu), naselje uz lijevu obalu Vrbasa;⁵¹
Jajce regalis = Jajce, naselje kao kraljevski grad;
Jessero = Jezero, naselje kod Jajca;
lacs = Plivsko jezero kod Jajca;
Misia superior = Bosna, država; pogrešno shvaćeno da se Gornja Mezija, kao rimska provincija, protezala i preko lijeve obale Drine; stvarno joj je Drina bila granica na zapadu te je obuhvaćala Srbiju i dalje oblasti na istok;
narent = Drijeva, naselje pri ušću Neretve;
narenta flu(men) = Neretva, rijeka;
ostrozacs = Ostrožac, naselje kod Bihaća;
Piva flu(men) = Piva, rijeka;
Pliena (flumen) = Pliva, rijeka;
ragusa = Dubrovnik, naselje;
rebanich = Srebrenik, naselje;
sana (flumen) = Sana, desna pritoka Une;
Saua flu(men) = Sava, rijeka;
Sclavonia = Slavonija, oblast;
siebanicha = Srebrenica, naselje;
sochol = Sokograd, naselje uz Plivu;
suezey = Zvečaj, naselje na lijevoj obali Vrbasa;
suornich = Zvornik, naselje;
unaz = Unac, naselje kod Drvara;⁵²
Ungaria = Mađarska, država;
unna flu. = Una, rijeka;
vratar = Vratar, naselje kod Rogatice;⁵³
vrgoracz = Vrgorac, naselje;
ymosschi = Imotski, naselje;
Zervia = Srbija, država.

Prema tome, Rosellijeva karta, premda jedno od najstarijih očuvanih kartografskih svjedočanstava, unatoč uočljivim pogrešnim lociranjima i dijelu krivih predstava, izvanredno je informativna i, za svoje doba, dosta precizna. Dakako, ona obuhvaća nekadašnju Kulinovu

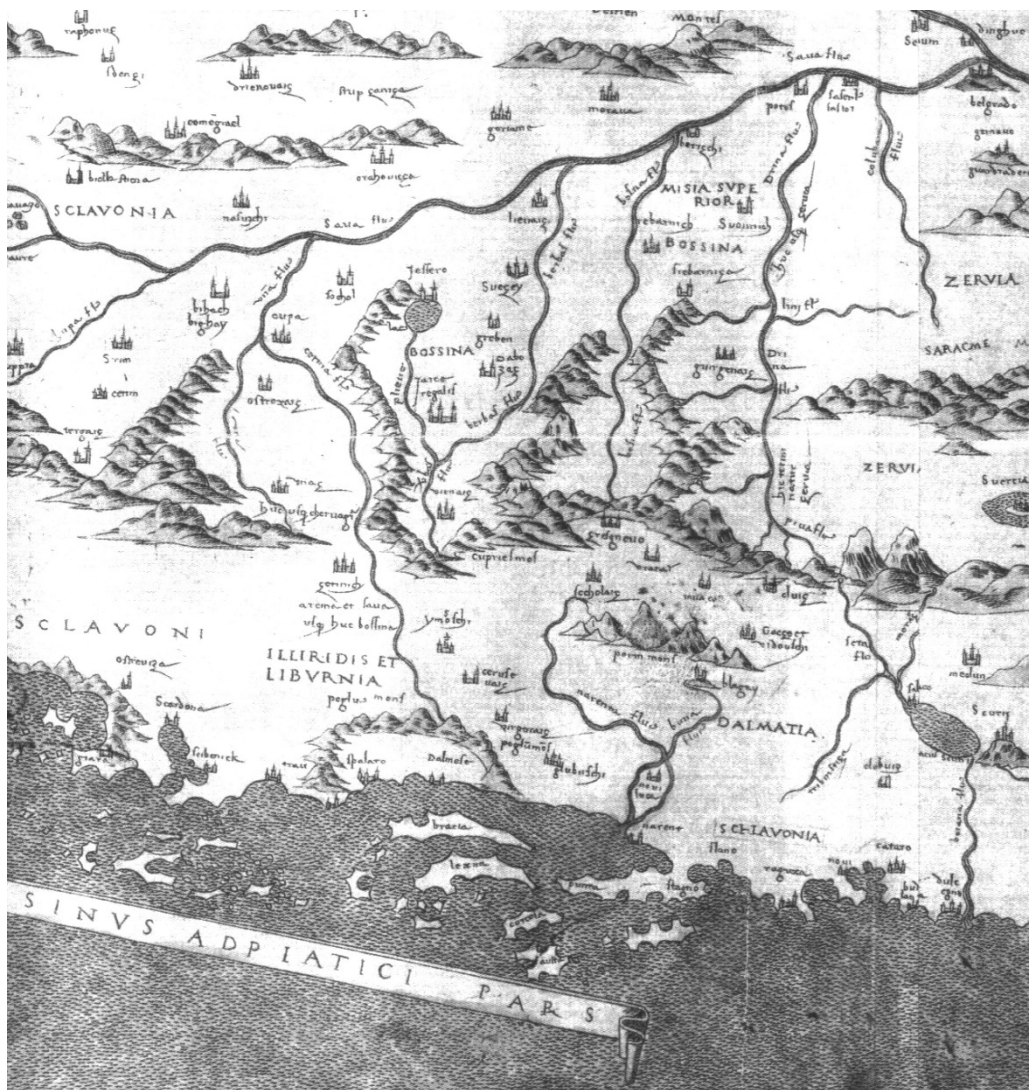
⁵⁰ Tako misli i Nikolić (1979), 85, pišući da je vjerojatno to pogrešno napisano ime za Bočac. O Bočcu vidjeti Vego (1957), 17.

⁵¹ Vego (1957), 43. Vego piše Greben (Krupa). Ovo Krupa danas se zove Krupa na Vrbasu.

⁵² Vego (1957), 121.

⁵³ Vego (1957), 134.

Bosnu, ali ne i cjelinu Bosne kralja Tvrtka I. U biti jedna je od rijetkih karata koja najbliže "ocrtava" Kulinovu Banovinu Bosnu. To se izrijeком ne ističe, ali je sadržajno tome najbliža. Gore istaknuti geografski nazivi to najbolje potvrđuju.

Slika 6. Isječak s "Ungheria dopia d'un foglio reale" Francesca Rossellija usmjeren na Bosnu i okolne države (Izvor: Banfi (1954), karta između str. 26 i 27)

2.4 Waldseemüllerova karta

Klaudije Ptolemej, neosporni je kartografski autoritet sve do polovice 16. stoljeća, dok to ne postane Mercator. Ptolemejevo kapitalno djelo, "Geografiju", Arapi prevode još u 9. stoljeću, pa će se na tom temelju razviti cijela *škola arapske kartografije*, čiji je vrhunac Idrisi. Kad se radi o "Geografiji", Europa će u odnosu na arapski svijet kasniti nešto više od pola milenija. Naime, prvi prijevod na latinski, u to doba univerzalni jezik učene Evrope, započet će u Veneciji Bizantinac, Emanuel Chyzolores (živio 1335. - 1415.). Njegov učenik, Jacopo d'Angiolo (poznat i pod latinskim imenom: Jacopus Angelus), rodom iz Scarperija, dovršit će između 1406. i 1410. Chyzoloresov prijevod.⁵⁴ Taj prijevod, premda bez karata, prepisivanjem će se umnožavati te će biti prvorazredni izvor geografskih spoznaja europskih učenjaka narednih stotinjak godina.

U međuvremenu, s Johannesom Gutenbergom (1400. - 1468.), u Europi se pojavljuje štamparstvo. Ono se već 1475. primjenjuje na umnožavanje Ptolemejeve "Geografije". Tada se u Vincenzi štampa prvo izdanje, slično kao kod d'Angiolova prijevoda, bez karata. Dvije godine kasnije, 1477., u Bologni se štampa prva "Geografija" u kojoj se uz integralni tekst otisnulo i 26 kopija antičkih karata graviranih na bakrenim pločama.⁵⁵ Od toga izdanja pa do kraja 16. stoljeća "Geografija" će biti štampana ukupno 31 put,⁵⁶ pa se to razdoblje u historiji kartografije s pravom naziva *renesansom Ptolemejeve "Geografije"*.⁵⁷

Prijevod na latinski, a zatim i štampanje Ptolemejeve "Geografije" od samog je početka imalo dva cilja. Prvi je bio štampanjem dobiti Ptolemejevo djelo, jer su primjerci tako daleko jeftiniji u odnosu na umnožavanje rukopisom. Time se dobivalo općegeografsko i općekartografsko djelo kao temeljni korpus različitih znanja i spoznaja za utemeljeno bavljenje geografijom i kartografijom. Drugi je cilj bio, na temeljima ptolemejskih dostignuća, izraditi nove, moderne karte koje će odgovarati geografskim realijama doba u kojem se "Geografiju" izdavalo. Te nove karte, tzv. "Tabulae novae" ili "Tabulae modernae", prvi priređuje Francesco Berlinghieri i štampa ih kao dodatak u svojem talijanskom prijevodu "Geografije" izdane u Firenzi 1478. godine.⁵⁸ Vremenom, od početne četiri kod Berlinghierija, broj tih novih karata narast će do 20 u strasbourgskom izdanju "Geografije" iz 1513. godine, čiji su izdavači Jacobus Aeschler i Georgius Übelin. Kako se u tom djelu osim integralnog teksta "Geografije" od 8 knjiga štampalo i 27 ptolemejskih karata, a zatim i 20 novih, to je stvorilo mogućnost da se ptolemejski i moderni dio razdvoje, pa je to i učinjeno.⁵⁹ Autor svih tih novih karata, pa i karte *Tabula moderna*

⁵⁴ Crone (1968), 65; Nikolić (1979), 68.

⁵⁵ Crone (1968), 68; Nordenskiöld (1889), 12-13. Karte se počinju tiskati od trenutka kada su onodobni tiskari shvatili da je ne samo slovo "slika", već je slika i karta, samo bitno većih dimenzija od pojedinoga slova. Dakle, na drvenoj ploči, kasnije bakrenoj, tek je trebalo zrcalno ugravirati kartu. Sve je to misao proces koji probleme rješava postupno!

⁵⁶ Popis svih tih izdanja ima Nordenskiöld (1889), 12-28.

⁵⁷ Studija Nikolić (1979), 65-90, nipošto slučajno, upravo je tako i naslovljena: *Renesansa Ptolemejeve "Geografije"*.

⁵⁸ Nordenskiöld (1889), 12-16. Te se iste karte pojavljuju i u ulmskom latinskom izdanju iz 1482., ali prvi put, kako je gore kazano, u firentinskom iz 1478. godine.

⁵⁹ Djelo ima integralni naziv: "Claudii Ptolemaei Geographiae opus novissima traductione e Graecorum archetypis castigatissime pressum: caeteris ante lucubrationum multo praestantius". Dio u kojem je donesen latinski prijevod "Geografije" prvi je u knjizi i ima naslov: "Pro Prima parte continens Cl. Ptolemaei Geographiam per octo libros partitam, ad antiquitatem suam, integre & sine ulla corruptione (...)". Odmah iza toga slijedi naslov drugog dijela: "Pars Secunda moderniorum lustrationum Viginti tabulis (...)". No, ono se naslovljuje još jednom, u drugom dijelu knjige, gdje se doista i donose te nove karte: "In Claudii Ptolemai Supplementum modernior lustratio terrae marisque singula positionibus

Bossinae, Serviae, Gr[a]jeciae et Sclaviniae (Slika 7), jest Martin Waldseemüller, znameniti njemački kartograf iz prijelaza 15. u 16. stoljeće⁶⁰ (Hrvatska enciklopedija, n. d. c).

Njegova "Moderna karta Bosne, Srbije, Grčke i Sklavinije (tj. Hrvatske)", kako bi se moglo prevesti njezin latinski naziv, ima iznimno značenje za bosanskohercegovačku historiju jer je to prva štampana karta koja u svojem naslovu izrijeком nosi i ime Bosne; ovdje čak na prvom mjestu. Broj toponima na području BiH je priličan. Evo najzanimljivijih, uključujući i neke iz susjednih zemalja:

Albania = Albanija, država;
Berlus fl(umen) = Vrbas, rijeka;
Bilechia = Bileća;
Bosna fl(umen) = Bosna, rijeka;
Bossina = Bosna, država;
Dahozaz = Bočac, naselje;
Dalmatia = Dalmacija, oblast;
Drina fl(umen) = Drina, rijeka;
Giara = Zadar, naselje;
Glubuschi = Ljubuški, naselje;
Greben = Greben ili danas Krupa na Vrbasu;
Guirgouatz = Đurđevac, naselje;
Hungarie pars = Mađarska, država, njezino područje poviše lijeve obale Save;
Iaige regalis = Jajce, kao bosanski kraljevski grad;
Iessero = Jezero, naselje;
Narentu(m) = Drijeva, naselje;
Pluno fl(umen) = Pliva, rijeka;
Pont = Mostar, naselje;
Ragusa = Dubrovnik, grad;
Ragusia = Dubrovačka Republika, država;
Rebanich = Srebrenik, naselje;
Sachol = Sokograd, naselje uz Plivu;
Saus fl(umen) = Sava, rijeka;
Sclavonia = Hrvatska, država;
Servia = Srbija, država;
Siebarniza = Srebrenica, naselje;
Spalato = Split, naselje;
Suezey = Zvečaj, naselje;
Suornich = Zvornik, naselje;
Togleuatz = Tođevac, naselje;
Vienaz = Vinac, naselje;

certissimis regulatus tradens ad saeculi nostri peragrationes. Pars Secunda (...). *Naša Tabula moderna Bossinae, Serviae, Gr[a]jeciae et Sclaviniae*, unutar toga dijela knjige, nosi redni broj 11. Vidjeti Nordenskiöld (1889), 19-20, broj 11. Korišteno u slobodnom internetskom pristupu s Library of Congress, Washington, USA, pa je odatle preuzeta Waldseemüllerove karta.

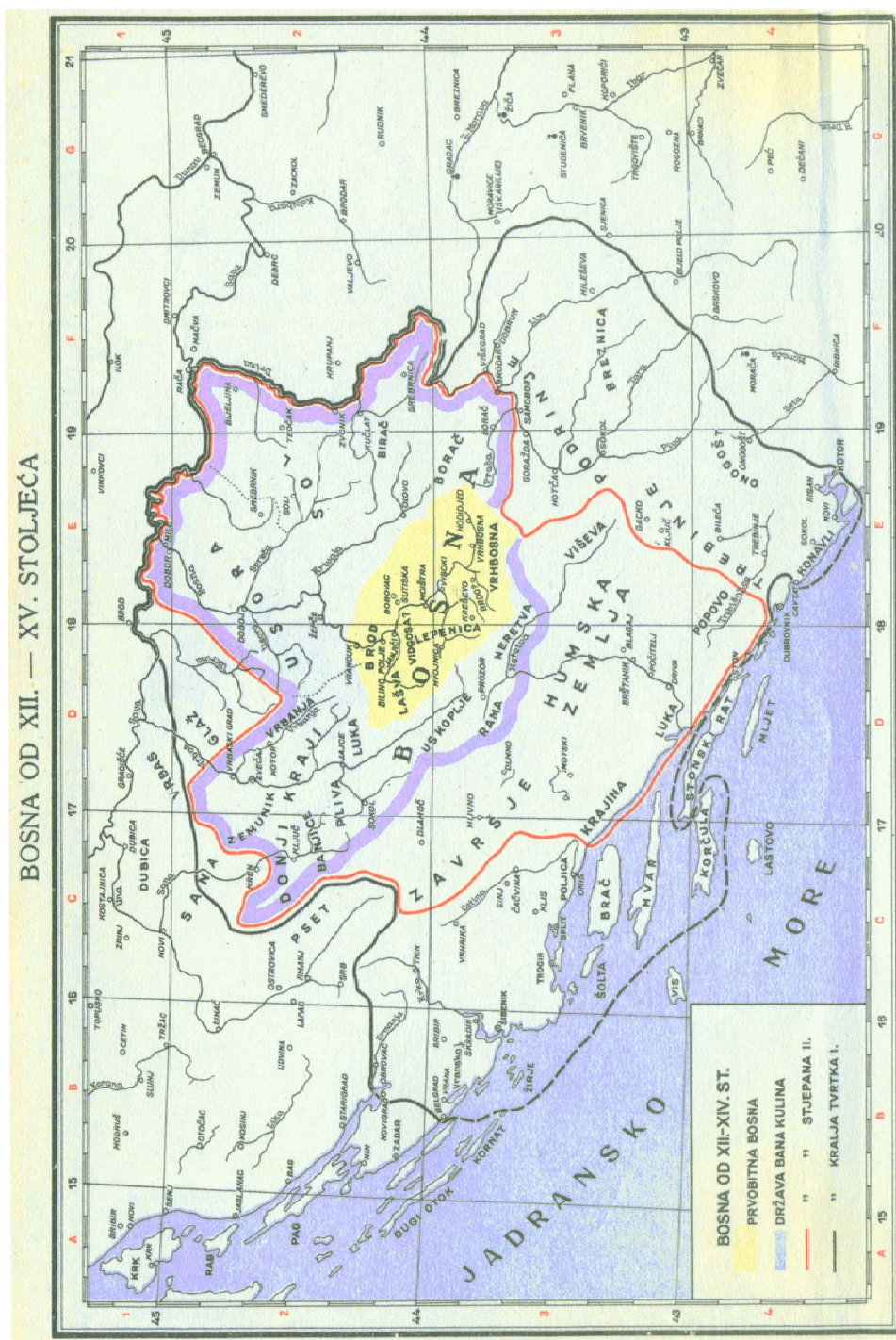
⁶⁰ Vidjeti kod Kozlić (2003), 17-18; Nikolić (1979), 85-87; Škrivanić (1972), 54-65

Vratar = Vratar, naselje;

Ymoschi = Imotski, naselje.

Slika 7. Isječak s "Tabula moderna Bossinae, Serviae, Gr[a]eciae et Sclaviniae" Martina Waldseemüllera usmjeren na Bosnu i okolne države (Izvor: Library of Congress, Washington, <https://archive.org/details/cosmographiaeint00walduoft>)

Slika 8. Historijska karta širenja države Bosne od inicijalne jezgre, preko Banovine do Kraljevine Bosne (Izvor: Klaić i Dugački (1954), karta 39.)

3 ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Iz prethodnoga analitičkog razmatranja, premda su obuhvaćene samo najvažnije do danas očuvane geografske karte, vidljivo je primjetno kašnjenje kartografiranja BiH područja. Ništa nije bolje ni s drugim zemljama u bližoj i daljnjoj unutrašnjosti. Prikupljanje geografske građe, pa njihovo predočavanje u obliku geografske karte, prilično je kasnilo za kartografijom plovnih putova morem (portulani), čak cijelo stoljeće i pol! No, od pojave fra Maurove karte početkom II. polovice 15. stoljeća, koji je odbacivao nauk Klaudija Ptolemeja, drugi autori, koji su manje-više slijedili Ptolemejeva antička dostignuća, podariti će, za nastavak 15. i početak 16. stoljeća, kartografske radove koji su, svaki za sebe, donosili ponešto više geografskih podataka u odnosu na prethodnike, uključujući i ponavljanje pogrešaka u lociranju geografskih podataka.

Iz predočenih kartografskih radova uočljivo je da je samo na karti kardinala Nikolausa von Kuesa, poznatoga i kao Nicolas de Cusa, nazivom istaknuta Kraljevina Bosna, ali ne i cjelina onoga što današnje historiografske spoznaje podrazumijevaju pod tom Kraljevinom. Suštinski, sve druge predočavaju samo Banovinu Bosnu, onu velikoga bana Kulina. Najbolje to potvrđuje historijska karta Nade Klaić za koju je ona pružila temeljne historiografske podatke, a koautor Zvonimir Dugački, kao kartograf, uobličio tu građu u historijsku kartu (Slika 8).

Nije teško uočiti da je na karti *Ungheria dopia d'un foglio reale*, kojoj je autor Francesco Rosselli, već pod kraj 16. stoljeća dojmljiv broj kartografirane raznolike geografske građe, uključujući tekstualne oznake granica "njegove" Bosne. Obilježio je njezine istočne i zapadne granice, ali ne i sjeverne, vjerojatno podrazumijevajući da je to vodotok Save za sjever. Također ni južne, možda misleći da je kartografiranje snažnoga i dugoga planinskog masiva s kojeg na sjever teče Bosna a na jug Neretva, također stanovita granica.

Na karti "Tabula moderna Bossinae, Serviae, Gr[a]eciae et Sclaviniae" iz 1513. Nijemca Martina Waldseemüllera prvi put se već u naslovu, čak na prvome mjestu, ističe ime Bosne. U cjelini promatrano, doista se BiH područje, čak i u tako rano vrijeme pokazalo geostrateški iznimno značajno, kao razdjelnica Zapada, kojem je pripadala oduvijek, i bizantskoga Istoka, koji je počinjao već od desne obale Drine. Naravno, u temelju je 1054. i tadašnji crkveni raskol, a Bosna je bila i ostala uz rimsku crkvu i pape. Stoga je veliko Kraljevstvo Mađarske imalo zadnji geostrateški obrambeni bastion, u oblasti interesnih sfera, u srednjovjekovnoj Bosni protiv Bizantskoga Carstva i njemu manje-više podložnih država. Stoljeće-dva kasnije Bosna će postati najzapadnija brana Osmanskoga Carstva protiv kršćanskoga Zapada; takav geostrateški položaj imat će sve do 1878. godine. Položaj BiH u geografskom prostoru tako je gotovo cijelo tisućljeće bio iznimno složen: prvo protiv pravoslavlja s Istoka, a zatim protiv kršćanstva (katoličanstva) sa Zapada. O tome bjelodano svjedoči očuvani kartografski materijal.

Na kraju može se zaključiti da je Bosna velikoga bana Kulina stvarno bila vrlo prostrana, vojnom snagom respektabilna i ekonomski prilično napredna. Ona će biti podloga za buduće bosanske

vladare, osobito Tvrtka I.⁶¹ (Hrvatska enciklopedija, n. d. b), da je prošire, najviše prema jugu, obuhvativši ne samo Hercegovinu, već i dosta dugi obalni pojas istočnoga Jadrana.

LITERATURA

Almagià, R. (1967). On the Cartographic Work of Francesco Roselli. *Imago mundi*, 8, 27-34.

Banfi, F. (1954). Two Italian Maps of the Balkan Peninsula. *Imago Mundi*, 11, 17-34.

Crone, G. R. (1968). *Maps and their Makers*. London: Hutchinson & Co.

Ćorović, V. (1925). *Kralj Tvrtko I Kotromanić*. Beograd: Srpska kraljevska akademija.

Ćorović, V. (1940). *Historija Bosne*. Beograd: Srpska kraljevska akademija.

Edson, E. (1997). *Mapping Time and Space: How Medieval Mapmakers Viewed Their World*. London: British Library.

Gasparini Leporace, T. (1954). *Il Mappamondo di fra Mauro*. Roma: Istituto poligrafico dello stato.

Gašparović, R. (1970). *Bosna i Hercegovina na geografskim kartama od prvih početaka do kraja XIX vijeka*. Sarajevo: ANUBiH.

Hahn-Woernle, B. (1993). *Die Ebstorfer Weltkarte*. Ebstorf: Kloster Ebstorf.

Harvey, P. D. A. (1996). *Mappa Mundi: The Hereford World Map*, Toronto: University of Toronto Press.

Hrvatska enciklopedija (n. d. a). *Idrisi, el-*. Pristupljeno 10.05.2018. Dostupno na: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=26936>

Hrvatska enciklopedija (n. d. b). *Tvrtko I. Kotromanić*. Pristupljeno 10.10.2000. Dostupno na: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=62877>

Hrvatska enciklopedija (n. d. c). *Waldseemüller, Martin*. Pristupljeno 10.05.2018. Dostupno na: <http://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=65769>

Imamović, M. (1997). *Historija Bošnjaka*. Sarajevo: Preporod.

Jalimam, S. (1997). *Izvori za historiju srednjovjekovne bosanske države (izbor)*. Tuzla: Historijski arhiv.

Jalimam, S. (2019). *Kulin, veliki ban Bosne*. Zenica: Udruženje za zaštitu intelektualnih i kulturnih vrijednosti "Zjenica".

Klaić, N., Dugački, Z. (1954). *Historijski atlas*. Zagreb: Učila.

⁶¹ <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=62877>

- Klaić, N. (2019). *Srednjovjekovna Bosna*. Zagreb: Fortuna.
- Kozličić, M. (1990a). *Historijska geografija istočnog Jadrana u starom vijeku*. Split: Književni krug.
- Kozličić, M. (1990b). *Istočni Jadran u Geografiji Klaudija Ptolemeja*. Zagreb: Latina & Graeca.
- Kozličić, M. (1990c). Prilog kartografskoj identifikaciji antičkog otoka Taurisa sa suvremenim otokom Šćedrom. *Mogućnosti*, 7-8, 781-792.
- Kozličić, M. (1995). *Monumenta cartographica Maris Adriatici Croatici. Kartografski spomenici hrvatskog Jadrana. Izbor karata, planova i veduta do kraja 17. stoljeća*. Zagreb: AGM.
- Kozličić, M. (2000a). The defensive system of Adriatic navigation, *Histria Antiqua*, 6, 49-124.
- Kozličić, M. (2000b). Adriatic Sailing Routes as reported in the 14th ad 15th century Pilgrims and Travel Reports, *Balkan Studies*, 41 (1), 5-25.
- Kozličić, M. (2003). *Regiones flumina Unnae et Sanae in veteribus tabulis geographicis. Unsko-sansko područje na starim geografskim kartama. (Izbor karata, planova i veduta u kontekstu historije Unsko-sanskog područja od kraja 15. do početka 18. stoljeća)*. Sarajevo – Bihać: Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine i Arhiv Unsko-sanskog kantona.
- Kozličić, M. (2006). *Istočni Jadran u djelu Beauteemps-Beaupréa / Eastern Adriatic in the Work of Beauteemps-Beaupré*. Split: Hrvatski hidrografski institut.
- Kozličić, M., Uglešić, S. (2017). Changes in the level of magnetic declination in the Adriatic from 1806 to 1995 - A contribution to the history of Adriatic seafaring / Promjene razine magnetske deklinacije na Jadranu 1806. - 1995. godine - Prilog povijesti jadranskog pomorstva. *Geodetski glasnik*, 51 (48), 5-49.
- Kozličić, M., Bratanić, M. (2006). Ancient Sailing Routes on Adriatic, u: S. Čače - A. Kurilić - F. Tassaux (ur.), *Les routes de l'Adriatic antique, géographie et économie / Putovi antičkog Jadrana, geografija i ekonomija* (107-124). Bordeaux – Zadar: Sveučilište u Zadru.
- Kozličić, M. (2018). Od Lopsike do Svetog Jurja: 700 godina od prvoga prikaza Sv. Jurja na geografskim kartama / From Losica to Sveti Juraj: 700 years since the first representation of Sveti Juraj on geographiv maps. *Miscellanea Hadriatica et Mediterranea*, 5, 181-202. Zadar.
- Lovrenović, D. (2012). *Bosanska kvadratura kruga*. Sarajevo – Zagreb: Dobra knjiga – Synopsis.
- Marković, M. (1993). *Descriptio Croatiae*. Zagreb: Naprijed.
- Nikolić, M. (1979). Renesansa Ptolemejeve *Geografije*. In: Gavro A. Škrivanić (Ed.), *Monumenta cartographica Jugoslaviae*, II, (65-90). Beograd: Historijski institut.
- Nordenskiöld, N. A. E. (1889). *Faksimile-Atlas to the Early History of the Cartography with Reproductions of the Most Important Maps Printed in the XV and XVI Centuries*. Stockholm: P. A. Norstedt & Söner.

Pandžić, A. (1992). *Granice Hrvatske na zemljovidima od 12. do 20. stoljeća*. Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt.

Slukan Altić, M. (2003). *Povijesna kartografija. Kartografski izvori u povijesnim znanostima*. Zagreb: Meridijani.

Škrivanić, G. A. (1972). Martin Waldseemüller: "Tabula moderna Bossinae, Serviae, Graeciae et Sclavoniae". *Istorijski časopis*, 19, 54-65.

Škrivanić, G. A. (1975). Jugoslovenske zemlje na Pojtingerovoj tabli, *Monumenta cartographica Jugoslaviae*, I., (46-53). Beograd: Istorijski institut.

Škrivanić, G. A. (1979.a). Idrisijevi podaci o jugoslovenskim zemljama (1154), *Monumenta cartographica Jugoslaviae*, II., (9-23). Beograd: Istorijski institut.

Škrivanić, G. A. (1979b). Podaci o jugoslovenskim zemljama na karti fra Maura *Il mappamondo* (1459), *Monumenta cartographica Jugoslaviae*, I., (25-32). Beograd: Istorijski institut.

Tomović, G. (1979). Jugoslovenske zemlje na srednjovekovnim pomorskim kartama, in: Gavro A. Škrivanić (ed.), *Monumenta cartographica Jugoslaviae*, II, (35-63). Beograd: Istorijski institut.

Tošić, Đ. (1987). *Trg Drijeva u srednjem vijeku*. Sarajevo: Veselin Masleša.

Vego, M. (1957). *Naselja bosanske srednjovjekovne države*. Sarajevo: Svjetlost.

Živković, P. (1981). *Tvrtko II Tvrtković. Bosna u prvoj polovini XV stoljeća*. Sarajevo: Institut za istoriju u Sarajevu.

Zurla, P. (1806). *Il Mappamondo di Fra Mauro camaldolese descritto e illustrato da d. Placido Zurla dello stess'Ordine*, s.e. Venezia.

Autor:

Prof. dr. sc. Mithad Kozličić

Član Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo

Sveučilište u Zadru - Odjel za povijest

Ruđera Boškovića 5, Zadar

Republika Hrvatska

E-mail: mithadk@yahoo.com